

Libris RO

IOAN-AUREL POP

IOAN BOLOVAN

ISTORIA TRANSILVANIEI

Ediția a II-a,
revăzută și adăugită

Cluj-Napoca, 2016

CUPRINS

Argument / 9

Câteva considerații generale / 11

I. LUMEA ANTICĂ TRACO-DACICĂ / 15

I.1. Geto-dacii – „cei mai viteji și mai drepti dintre traci...”: originea, denumirea, limba / 15

I.2. Cum trăiau daco-geții / 18

I.3. Credințele religioase: „Ei cred că nu mor...” / 21

I.4. Știința, scrisul, arta / 23

I.5. De la triburi la stat: regele Burebista (82-44 î.H.) / 25

I.6. Decebal (87-106 d.H.) / 27

II. SIGILIUL ROMEI / 33

II.1. Cucerirea, organizarea și romanizarea Daciei / 33

II.2. Raporturile dintre daco-romani (străromâni) și migratori. Continuarea romanizării / 41

II.3. Românii și limba lor / 45

III. LUMEA EVULUI MEDIU / 49

III.1. Cum se numeau locuitorii Transilvaniei pe sine și cum erau numiți de alții / 50

III.2. Primele formațiuni politice medievale pe teritoriul Transilvaniei / 53

III.3. Formarea Transilvaniei în cadrele

Ungariei medievale – de la „Țara lui Gelou” la

„Țara de peste pădure” sau „Țara celor șapte cetăți” / 59

III.4. „Oaspeți” străini: coloni, călugări și militari / 61

III.5. Voievodatul Maramureșului și Moldova / 68

III.6. Instituțiile medievale transilvane / 71

- III.6.1. Voievodul și adunările de stări / **71**
III.6.2. Unități teritoriale locale / **74**
III.6.3. Biserica și cultura / **77**
III.6.4. Justiția / **83**
III.6.5. Armata și sistemul de apărare / **84**
III.7. Structuri economice și sociale / **85**
III.8. Cruciada Târzie: efortul antiotoman / **90**
 III.8.1. Iancu (Ioan) de Hunedoara (1441-1456) / **91**
 III.8.2. Vlad al III-lea Drăgulea alias Dracula / **96**
III.9. Secolul al XVI-lea: noul statut al Transilvaniei sub egida Porții / **99**
- IV. DOMNIA LUI MIHAI VITEAZUL ÎN TRANSILVANIA (1599-1601) / **107**
- V. SECOLUL AL XVII-LEA: ASPECTE GENERALE / **115**
- VI. SPIRITUALITATEA MODERNĂ TIMPURIE A STĂRILOR
(SECOLELE AL XVI-LEA ȘI AL XVII-LEA) / **119**
- VII. CULTURA ȘI EDUCAȚIA ROMÂNILOR LA CUMPĂNA DINTRE
MEDIEVAL ȘI MODERN – ÎNTRE ORIZONTURILE
BIZANTIN, LATIN ȘI PROTESTANT / **129**
- VIII. CULTURA MODERNĂ A SECOLULUI AL XVII-LEA / **139**
- IX. NOI ORIZONTURI POLITICE: REGIMUL HABSBURGIC / **147**
 IX.1. Instituțiile Transilvaniei habsburgice / **149**
 IX.2. Structura socială și socioprofesională
 a Transilvaniei în secolul al XVIII-lea / **152**
 IX.3. Populație și habitat în Transilvania în veacul Luminilor / **165**
 IX.4. Unirea românilor transilvăneni cu biserica Romei / **173**
 IX.5. Reformismul / **176**
 IX.6. Conflictele din jurul „chestiunii orientale” / **178**
 IX.7. Lupta de emancipare națională a românilor / **179**
- X. TRANSILVANIA ÎN JURUL ANULUI 1800:
LA CUMPĂNA DINTRE SECOLE, LA CUMPĂNA DINTRE LUMI / **197**
 X.1. Considerații generale / **197**
 X.2. Evoluții social-economice, politice și culturale în deceniile
 premergătoare revoluției pașoptiste / **199**

XI. REVOLUȚIA DE LA 1848-1849 DIN TRANSILVANIA / 207

- XI.1. Cadrul general / 207**
- XI.2. Liniștea dinaintea furtunii / 208**
- XI.3. Adunările naționale românești de la Blaj (aprilie, mai, septembrie 1848) / 211**
- XI.4. Războiul civil din Transilvania (septembrie 1848-august 1849) / 218**
- XI.5. Bilanțul revoluției / 222**

XII. STRUCTURI ADMINISTRATIVE ȘI REALITĂȚI SOCIOECONOMICE ÎN TRANSILVANIA ÎNTRE 1849 ȘI 1914 / 225

- XII.1. Evoluția structurilor administrative și a instituțiilor locale ale Transilvaniei între 1849 și 1914 / 225**
 - XII.1.1. Situația în primul deceniu de după revoluție / 225**
 - XII.1.2. Situația administrativă în perioada liberală și la începutul dualismului / 227**
 - XII.1.3. Reorganizarea teritorial-administrativă din anul 1876 / 229**
- XII.2. Populație, economie și societate în Transilvania între 1850 și 1914 / 230**
 - XII.2.1. Habitat și evoluții demografice / 230**
 - XII.2.2. Emigrarea populației transilvănene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea / 246**
 - XII.2.3. Compoziția etnică a Transilvaniei între 1850 și 1910 / 250**
 - XII.2.4. Structura confesională a Transilvaniei între 1850 și 1910 / 256**
 - XII.2.5. Familie și comportament matrimonial în Transilvania între 1850 și 1914 / 258**

XIII. REGIMUL NEOABSOLUTIST / 263

- XIII.1. Cadrul general / 263**
- XIII.2. Activitatea elitelor, lupta maselor și statul austriac / 267**
- XIII.3. Noi evoluții la nivelul conducerii provinciei / 273**
- XIII.4. Realizări românești în plan spiritual / 276**

XIV. EPOCA LIBERALĂ / 281

- XIV.1. Cadrul general / 281**
- XIV.2. Evoluții politice locale / 283**
- XIV.3. Zorii unei noi epoci pentru români / 285**
- XIV.4. Dieta de la Sibiu (1863-1864) / 294**

XV. DUALISMUL AUSTRO-UNGAR (1867-1914) / 301**XV.1. Considerații generale / 301****XV.2. Lupta românilor împotriva dualismului.****Constituirea partidelor politice / 303****XV.3. Mișcarea memorandistă / 307****XV.4. Mișcarea națională românească****la începutul secolului al XX-lea / 314****XV.5. Sașii, șvabii și evreii din Transilvania****în timpul dualismului / 319****XVI. CULTURA TRANSILVĂNEANĂ ÎNTRE****REVOLUȚIA PAȘOPTISTĂ ȘI UNIREA DIN 1918 / 325****XVI.1. Asociațiile culturale regionale maghiare și săsești din**
Transilvania în epoca modernă / 325**XVI.2. Asociațiile culturale regionale românești din Transilvania în**
epoca modernă / 328**XVI.3. Învățământul / 333****XVI.4. Creația culturală / 338****XVII. TRANSILVANIA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL / 353****XVII.1. Cadrul general / 353****XVII.2. Mișcarea naturală a populației în anii 1914-1918 / 360****XVII.3. Moralitate și roluri de gen: războiul**
și familia în Transilvania în anii 1914-1918 / 363**XVIII. UNIREA TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA / 371****XVIII.1. Preliminarii ale Unirii / 371****XVIII.2. Adunarea de la Alba Iulia și urmările ei / 375****XIX. TRANSILVANIA DUPĂ 1920 / 385****BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ / 395****INDICI / 407**

LUMEA ANTICĂ TRACO-DACICĂ

I.1. GETO-DACII – „CEI MAI VITEJI ȘI MAI DREPTI DINTRE TRACI...”: ORIGINEA, DENUMIREA, LIMBA

In Antichitatea mai apropiată și mai bine cunoscută, regiunea (privită în sens larg), fără să aibă vreo individualitate politică precizată, a fost locuită în principal de daci (strâns înrudiți cu geții de la sud și est de Carpați), populații din ramura de nord a tracilor, dar și de alte triburi sau grupuri etnice, între care sciți, sarmați, celți, iliri etc. În secolele I î.H. – I d.H., a făcut parte din „regatele” lui Burebista și Decebal, primul astfel de „regat” fiind mai mult o vastă uniune de triburi, iar al doilea o structură politică bine organizată, asemănătoare altor state „barbare” europene.

Aceste populații vechi trăiau aici cu mult înainte de a veni romanii cu armatele lor victorioase. Deși purtau două nume – chiar mai multe –, după triburile din care făceau parte se poate spune că ele aveau să alcătuiască până la urmă un popor, pe care grecii, în scrierile lor, îl numeau get, iar romanii îl numeau dac. Desigur, ca orice popor, și acesta cuprindea diferite ramuri regionale, care vorbeau dialecte distincte, aveau tradiții și obiceiuri variate. Se poate ca aceia din Dobrogea, Muntenia și Moldova (numiți geți) să fi avut la origine anumite caracteristici deosebitoare față de cei din

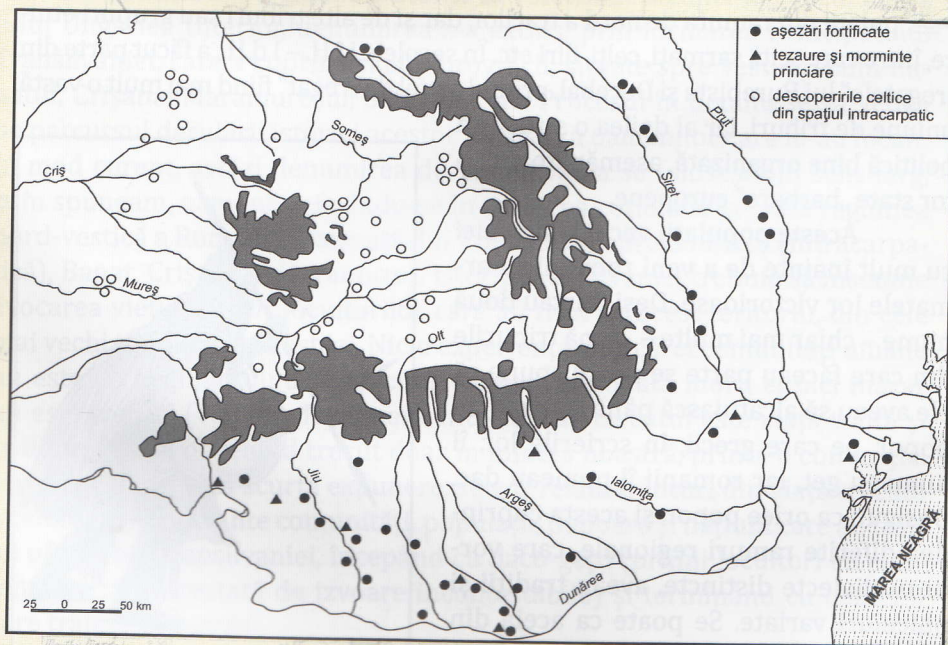

Războinic trac

Banat, Transilvania, Maramureș etc. (numiți daci), însă la începutul erei creștine ei vorbeau aceeași limbă (Strabon) și erau socotiți sau priviți aproape la fel.

Tracii, la rândul lor, fac parte din grupul și mai mare al popoarelor indo-europene. Ei, alături de greci și de iliri, au venit dinspre est și nord-est, în jurul anului 2000 î.H., în cete mari, și, în scurt timp, au schimbat întreaga alcătuire a popoarelor și limbilor din centrul și sud-estul Europei, inclusiv a întregii Peninsule Balcanice, până spre Italia și apoi spre coastele Asiei Mici. Grecii s-au așezat mai mult în sudul Balcanilor și în Asia Mică, ilirii spre vestul peninsulei, iar tracii pe un spațiu mult mai larg, pe teritoriile Bulgariei, Serbiei, Croației, Macedoniei, României, Republicii Moldova, Ungariei, Slovaciei, parțial Ucrainei etc. de astăzi.

Se poate spune că, în urmă cu circa trei mii de ani, tracii erau deja împărțiți într-o ramură nordică și una sudică, separate între ele, în linii mari, de munții Balcani, numiți atunci Haemus. Cam pe vremea când în Italia, după tradiție, se întemeia Roma (753 î.H.), daco-geții erau deja formați drept cel mai important grup etnic dintre tracii nordici. Ei vor ajunge treptat un popor de sine stătător, din moment ce Herodot îi consemnează ca fiind organizați politic și militar în anul 514 î.H. Daco-geții locuiau mai ales pe valea Dunării Mijlocii și de Jos, de prin Slovacia de azi, până la vărsarea fluviului în Marea Neagră, cu nucleul de organizare și de conservare în munții

Zona nord-dunăreană în secolele IV-III î.H. (hartă preluată din Istoria României: Compendiu, coord. Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan)

Carpați. Pe un spațiu atât de întins – cuprinzând România și Republica Moldova de azi, dar și Ungaria, Slovacia, părți din Bulgaria, Ucraina și Polonia –, geto-dacii nu erau singuri, ci au trăit împreună cu alte popoare, populații sau fragmente de popoare, care, cu timpul, s-au așezat aici, mai ales la marginile teritoriului menționat mai sus. Așa au fost grecii, ilirii, sciții, sarmații, celții și alții.

Tracii vorbeau o limbă care făcea parte din marea familie a limbilor indo-europene. Asemenea limbi, de tip indo-european, vorbeau și grecii, romanii și vechii germani, numai că limba tracilor era mai apropiată de grupul limbilor indo-europene pe care le utilizau balticii și ilirii, grup lingvistic din care făceau parte și sanscrita, persana sau scitica. Cu timpul, până prin secolele I î.H.-I d.H., dialectul vorbit de daco-geți a evoluat mult și, după opinia unor specialiști, a devenit o limbă distinctă față de cea tracă, din care se desprinsese.

Cavaler trac

Geograful Strabon despre etnia și limba geto-dacilor:

A existat și o altă împărțire a teritoriului chiar din cele mai vechi timpuri: căci [autorii] îi denumesc pe unii daci, iar pe alții geți. Geții sunt cei care se întind spre Pont și spre răsărit, iar dacii cei care locuiesc în partea opusă, spre Germania și spre izvoarele Istrului. Eu socotesc că ei se numeau în vechime Daoi. De aici și numele de sclavi, Getai și Daoi la attici. [...] Neamul geților, care se înălțase atât de mult sub Burebista, a decăzut [apoi] cu totul din pricina dezbinărilor lăuntrice și din pricina romanilor. Totuși, ei sunt încă în stare și astăzi să trimită la luptă patruzeci de mii de oameni.

Prin țara lor curge râul Marisos¹, care se varsă în Dunăre. Pe aceasta își făceau romanii aprovizionările pentru război. Ei numeau Danubius partea superioară a

Strabon

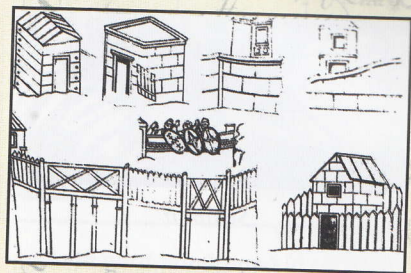
¹ Se referă la râul Mureș, al cărui nume era probabil extins atunci și la cursul inferior al Tisei. Mureșul se varsă, de fapt, în Tisa.

fluviului și cea dinspre izvoare până la cataracte. Ținuturile de aci se află, în cea mai mare parte, în stăpânirea dacilor. Partea inferioară a fluviului, până la Pont – de-a lungul căreia trăiesc geții – ei o numesc Istros. Dacii au aceeași limbă cu geții. Aceștia sunt mai bine cunoscuți de eleni, deoarece se mută des de pe o parte pe alta a Istrului și totodată mulțumită faptului că s-au amestecat cu tracii și cu misii. Același lucru s-a petrecut și cu tribalii, ei fiind de neam trac.

Căci ei au primit imigrări, întrucât vecinii lor îi cotopeau, fiind mai slabi. Ba chiar cei de dincolo de Istru – și anume sciții, bastarnii și sarmații –, după ce îi învingeau, treceau și fluviul odată cu cei alungați de ei, statornicindu-se chiar, unii dintre aceștia, fie în insule, fie în Thracia. Cei care locuiau de cealaltă parte a fluviului erau biruiți mai ales de iliri. Cât despre geți și daci, după ce numărul lor crescuse neînchipuit de mult, într-atât încât puteau să trimită la luptă până la două sute de mii de oameni, ei s-au împușinat și au ajuns în zilele noastre cam la vreo patruzeci de mii și sunt acum pe cale de a se supune romanilor. Nu se află încă de tot sub stăpânirea lor, pentru că își mai pun nădejdea în germani, dușmanii romanilor. (Strabon, *Geographia*, VII, 3,12-13; apud Bogdan Murgescu, coord., *Istoria României în texte*, București, 2001, p. 32)

Deși nu se cunoaște, decât în linii mari, această limbă a daco-geților (sau dialectele lor), se poate spune sigur că era diferită de limba latină. O mărturie directă în acest sens, alături de altele, provine de la poetul Ovidiu, care a trăit, la începutul secolului I d.H., exilat printre geții din Dobrogea – la Tomis (Constanța de azi) –, unde avea să-și încheie zilele, pe malul Mării Negre, prin anii 17-18 d.H., cu nostalgia Italiei și a Romei. În versurile sale scrise la Tomis spune că deși, de la venirea sa forțată în aceste ținuturi îndepărtate, Dunărea înghețase doar de trei ori (trecuseră trei ani), lui i se părea că era despărțit de patrie de tot atâția ani câți fusese asediată de inamici cetatea Troia (adică de 10 ani). Din acești ani lungi de exil, poetului i-au trebuit șase ca să învețe limba daco-getică. Până la urmă, Ovidiu spune că ar fi scris chiar o „cărțulie” (din păcate, pierdută) în această limbă, neînțeleasă de romani.

I.2. CUM TRĂIAU DACO-GEȚII

Arhitectură dacică

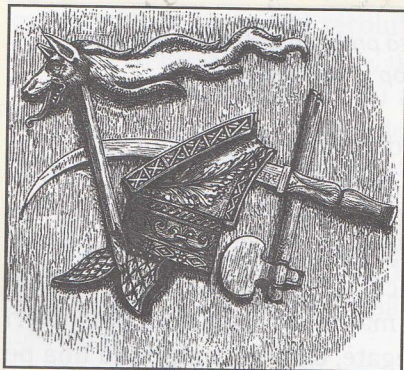
Munca și casa. O familie de daci obișnuiți, formată din bunici, părinți, copii, trebuia să depună eforturi mari pentru a-i întreține pe toți cei zece-doisprezece membri ai săi, chiar și după ce se trecuse la prima vârstă a fierului – cum spun istoricii –, adică după anul 1000 î.H. În această perioadă, bărbații știau să folosească minereul de fier de

Așezări fortificate din secolul II î.H.-I d.H. (hartă preluată din Istoria României: Compendiu, coord. Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan)

la suprafața pământului, să-l strângă, să-l aducă în preajma unor cuptoare, unde se elimina oxigenul din oxizi. Apoi, în ateliere speciale, fierul fierbin-te era bătut cu ciocanul și se obțineau astfel variate unelte și arme. Dar puțini daci se ocupau cu un astfel de meșteșug greu, pentru care era nevoie de o anumită pregătire și, natural, de zăcămintele respective, existente din belșug pe teritoriul Transilvaniei. Cei mai mulți daci erau crescători de animale și agricultori, ocupații strâns legate, care se completau una pe alta. Creșteau mai ales oi, cuvântul *stână* provenind din limba dacică (în vreme ce *oaie* vine din latină). Oamenii știau să are pământul, cu pluguri simple la început, făcute din lemn de esență mai tare; ei cultivau unele cereale, mai ales mei, dar și legume și zarzavaturi, viță-de-vie. Din lâna oilor, femeile știau să toarcă și să țeasă, făcând veșminte și alte obiecte de-ale casei. De timpuriu s-a practicat și olăritul cu mâna, adică alcătuirea din lut amestecat cu apă a unor vase, uscate la soare, iar mai târziu arse în cuptoare. Casele daco-geților, mai ales ale celor din zonele muntoase, se aflau la suprafața pământului, făcute din lemn și lipite cu lut. Multe case erau însă îngropate, în întregime sau pe jumătate, în pământ. Lemnul era materia principală pentru numeroase activități, dar se foloseau și piatra, lutul, osul, cornul de animal, bronzul, argintul și aurul (mai mult pentru podoabe) și, evident, fierul.

Cu timpul, după 450-400 î.H., metalurgia fierului se generalizează și se perfecționează, metalul obținut este de bună calitate, iar varietatea uneltelor și armelor astfel obținute este mult mai mare. Se ajunge – spun arheologii – la a doua vârstă a fierului, prin anii 350-300 î.H. Este adoptată roata olarului, ceea ce face să se înmulțească formele și să crească mult numărul obiectelor de lut ars. Astfel, se produc vase uriașe, rotunde (unele cu diametrul de peste un metru), care, îngropate în pământ, serveau la păstrarea cerealelor, dar și mărunte cupe (pahare), pentru felurite nevoi casnice, medicale sau religioase. Forma cea mai caracteristică, adevărată emblemă a stilului local, era ceașca dacică, un fel de cană cu partea superioară mai largă și răsfrântă spre exterior, cu una sau două toarte. Ceva mai târziu, daco-geții învață să producă și să folosească plugul cu brăzdar de fier, influențați, se pare, de vecinii lor celți, greci și traci sudici. Datorită acestei bogății de produse (agricole mai ales) – grâne, animale, piei, blănuri, lână, miere de albine, ceramică, unelte, arme etc. –, unii oameni devin negustori locali. Ei schimbă adesea produsele între ele (troc), ca mijlocitori, dar, cu timpul, trec la utilizarea monedelor grecești-pontice, macedonene și elenistice. După anul 300 î.H., daco-geții bat propriile monede, în ateliere locale, copiindu-le pe cele elenistice.

Simboluri dacice

Societatea: „străluciții” și „pletoșii”.

Dacii, ca toate popoarele europene vecine de atunci, erau formați din diferite grupuri și categorii sociale și profesionale. Baza societății, adică cel mai numeros grup, care muncea cu brațele spre a da naștere unor bunuri, erau oamenii liberi. Ei trăiau în comunități rurale (sate) și erau agricultori, păstori, meșteșugari și chiar mici negustori. Acești oameni, legați cei mai mulți de pământ și de animale, purtau pantaloni de postav, cămașă despicată în părți, brâu lat de piele sau de pânză și o haină cu mâneci, peste care se puneau o mantie. Iar na încălțau opinci de piele sau de păslă, pe talpa cărora fixau uneori crampoane (cârlige ascuțite), ca să nu alunecă pe gheață. Când era frig și ploaie, daco-geții de rând purtau glugi care le apărau capul. Femeile purtau și ele cămăși și fuste și chiar mantii, iar părul și-l pieptănau cu cărare pe mijloc și strâns la spate într-un coc. Bărbații aveau plete; probabil de aceea erau numiți *comati*, adică oameni cu „coamă” (păr lung), sau *capillati*, oameni cu păr bogat. Acești oameni liberi aveau totuși anumite obligații față de mai-marii lor și, ulterior, față de stat.